

Het ‘hardnekkige isolement’ van Nederland in de geschiedenis van de toetreding tot de Berner Conventie

In 2004 verscheen een omvangrijke studie over de geschiedenis van het auteursrecht in Nederland: *Het kopijrecht: 16de tot 19de eeuw: aanleidingen tot en gevolgen van boekprivileges en boekhandelsusuraties, kopijrecht, verordeningen, boekwetten en rechtspraak in het privaat-, publiek- en staatsdomein in de Nederlanden, met globale analoge ontwikkelingen in Frankrijk, Groot-Brittannië en het Heilig Roomse Rijk*. Dit was de Leidse dissertatie van Chris Schriks, voormalig uitgever van de Walburg Pers in Zutphen. Hoe welkom ook, Schriks’ boek stopt helaas in de vroege negentiende eeuw. Daarmee is hij niet toegekomen aan de fascinerende en formatieve periode waarin het kopijrecht onder invloed van de negentiende-eeuwse socio-technische ontwikkelingen tot een auteursrecht transformeerde. En zo ontberen we ook een gedeegen geschiedenis van een kwestie die de gemoederen in Nederland een halve eeuw lang (ruwweg 1884-1931) diepgaand verdeeld heeft gehouden: de Nederlandse toetreding tot de Berner Conventie van 1886.

Dat wil niet zeggen dat over die kwestie door moderne (boek-)historici niet geschreven is. Berry Dongelmans heeft dat bijvoorbeeld gedaan in ‘Gepatenteerde roverij versus goed fatsoen: De Berner Conventie als spiegel van en spijlitzwam in de Nederlandse boekenwereld 1888-1912’ dat, eveneens in 2004, verscheen in het *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis*.¹ Het korte bestek van dit artikel belette een uitputtende behandeling. Dongelmans roept dan ook terecht op tot een volledige geschiedenis van de Nederlandse toetreding tot de Berner Conventie, waarin bijvoorbeeld ook een internationale vergelijking tenende de Nederlandse standpuntvorming beter te begrijpen. Waarom liep Nederland met zijn late toetreding zo uit de pas, ook in vergelijking met andere kleinere landen?²

Inmiddels is een belangrijke nieuwe bijdrage geleverd aan de geschiedenis van het auteursrecht in Nederland met de in 2012 verschenen bundel *A century of Dutch*

copyright law: *Auteurswet 1912-2012*, onder redactie van Dirk Visser et al.³ Het boek gedenkt de honderdste verjaardag van de Auteurswet 1912, ‘one of the world’s oldest “living” acts of the author’s rights tradition’ (Preface, p. 11). De mooie historische beschouwing van F. Willem Grosheide in het openingshoofdstuk van de bundel, ‘The making of the Auteurswet 1912’, plaatst de toestandskoming van de Berner Conventie en de Nederlandse toetreding in een breed cultureel perspectief. Desondanks moet de volledige geschiedenis van de ontwikkeling van het auteursrecht in de negentiende, twintigste en eenentwintigste eeuw, met bijzondere aandacht voor de Nederlandse toetreding tot de Berner Conventie, nog steeds geschreven worden.

In de tussentijd dreigt het boekhistorische beeld van de Nederlandse toetreding op belangrijke punten onvolledig te blijven. Met name lijkt het versimpelde beeld gemeengoed te zijn geworden dat ‘Nederland in 1912 toetreedt tot de Berner Conventie’. Dat is weliswaar op zich niet incorrect, maar deze weergave van de feiten verhuult dat de Nederlandse onwilligheid waarmee die aansluiting gepaard ging niet alleen leidde tot belangrijke voorbehouden, maar bovendien nog tot 1932 voortduurde.⁴

Zoals bekend was het primaire doel van de Berner Conventie tweeledig: de rechten die auteurs genoten in het eigen land uit te breiden naar alle verdragslanden, zowel betreffende het origineel als de vertaling, en internationale harmonisering van het auteursrecht. Ook dat Nederland daar bedenkingen bij had, is genoegzaam bekend. Nederlandse uitgevers meenden dat met name de internationale bescherming van vertalingen ons meer kwaad dan goed zou doen. Zo zou de schade aan zowel hun eigen economische belang als het Nederlandse culturele belang in het algemeen aanzienlijk zijn wanneer zij voor de uitgave van vertaald buitenlands werk moesten gaan betalen. Uitgevers waren immers sinds jaar en dag gewend om buitenlandse uitgaven in Nederlandse vertaling uit te brengen zonder vergoeding aan de oorspronkelijke rechthebbende, zijnde auteur of uitgever. Al traden zij de buitenlandse rechten met voeten, zij hanteerden daarbij wel een goed functionerend systeem om elkaar onderling in ieder geval niet in de wielen te rijden.⁵ Deze ‘echlijke’ manier om vertaalrechten aan een Nederlandse uitgever toe te wijzen is daarom wel een ‘regeling onder dieren’ genoemd.⁶ Het kwam trouwens zeker voor dat uitgevers een pragmatische uitzondering maakten op hun stelregel om de buitenlandse rechthebbende te negeren of in het onverhoopte geval van een confrontatie, finjies te wijzen op het feit dat hij in Nederland geen enkel recht kon doen gelden. Dat gebeurde wanneer betaling van een som geld de rechthebbende kon bewegen de Nederlandse uitgever in een vroeg stadium te voorzien van drukproeven. Op basis daarvan kon dan het ver-

taalrecht voor de neus van de concurrentie weggekaapt worden.⁷ Dergelijke betalingen bleven echter eerder uitzondering dan regel, al is er waarschijnlijk sprake geweest van een groei in het laatste kwart van de negentiende eeuw. In de onderhandelingen met hun buitenlandse confraters – zo die plaatsvonden – lieten Nederlandse uitgeverij niet na te onderstrepen dat er geen enkele wettelijke verplichting op hen rustte en iedere betaling vrijwillig en dus in wezen een gunst was.

De geschiedenis van de totstandkoming van de Nederlandse toetreding tot de Berner Conventie maakt duidelijk hoezeer het internationale denken over het auteursrecht een kwestie van verschillende snelheden was. Terwijl de reeds tot de conventie toegetreden landen de verdragstekst steeds verder verfijnden en uitbreidden, bleef Nederland hardnekkig achterlopen. Zo was in Berlijn in 1908 overeenstemming bereikt om de beschermingstermijn van het auteursrecht (voor originele werken en hun vertalingen) uit te breiden naar het leven van de auteur plus vijftig jaar. Omdat het principe van de Berner Conventie was dat buitenlandse auteurs dezelfde bescherming zouden moeten genieten als binnenlandse, zouden uitgeverij voortaan moeten gaan betalen voor iedere vertaling die zij binnen die termijn wilden publiceren. De grote vrees van de van buitenlandse vertalingen ‘afhankelijke’ Nederlandse uitgeverij was dat de buitenlandse rechthebbenden hiermee hun kans schoon zouden zien hun het vel over de oren te trekken. Immers, ‘een Engelse uitgeverij v. v. vindt het heel gewoon om voor het vertaalrecht van een kleinen roman 15 à 20 £ te vragen, zoo niet meer’.⁸

Met dit angstbeeld voor ogen was volledige ratificatie een tandje te veel. Daarom maakte Nederland greng gebruik van de geboden mogelijkheid om bepalingen uit de oorspronkelijke conventie en/of de additionele Akte van Parijs van 4 mei 1896 in de plaats te stellen van de volledige bepalingen van de laatste revisie van de Berner Conventie, vastgelegd in het Berlijnse traktaat van 13 november 1908. De belangrijkste oudere bepaling die Nederland verkoos, was die waarin vertaling van een buitenlands werk in de eigen taal alsnog vrij werd gegeven wanneer de rechthebbende zijn recht op vertaling van het betrokken werk niet binnen tien jaar had geëxploiteerd. Deze oudere bepaling zou in Nederland gelden voor een overgangperiode van 20 jaar, dus tot en met 1931. Daarmee continueerde Nederland de negentiende-eeuwse praktijk van ‘gepatenteerde rooverij’ – zij het met de beperking dat de te roven titel tien jaar lang onvertaald moest zijn gebleven.

Ja, we sloten ons dus in 1911 aan bij de Berner Conventie, die haar beslag kreeg in de Auteurswet van 1912, maar wel met dit en nog twee andere voorbehouden,⁹ zodat wij ook in de periode 1912–1932 achterbleven lopen bij het gros van de Europese staten. Dat ik deze wat grauwe bladzijde niet te snel zou willen omslaan is niet in de

eerste plaats ingegeven door de wens langdurig stil te staan bij de mooie illustratie van de Nederlandse koopmanngeschiedenis die zij biedt. Boekhistorisch is kennis van dergelijke rechtshistorische feiten van belang omdat zij wel eens van grote invloed zouden kunnen zijn geweest op de socio-economische achtergrond waartegen vertaling en uitgave van buitenlandse boeken plaatsvond in de periode in kwestie. Zo zou het interessant zijn na te gaan of de verschillende fasen waarin aansluiting bij de Berner Conventie plaatsvond daadwerkelijk te herkennen zijn in de Nederlandse uitgeverijpraktijk van met name vertalingen.

Een definitieve geschiedenis van het auteursrecht in Nederland die deze grijze bladzijde behandelt, zou ook ruim aandacht moeten besteden aan de bredere maatschappelijke en culturele achtergrond, zoals ook Groshede doet. Hoe kwam het dat het verzet tegen gelijkberechtiging van buitenlandse auteurs ook in de twintigste eeuw zo verrassend virtueel bleef? Nog in 1931 publiceerde Gerard Verbiest een tirade tegen het dreigende verlies van de gratis vertaalrechten in *De uitgever*, het orgaan van de Nederlandse Uitgeversbond, waarvan hij lid was.¹⁰ Verbiest was directeur van N.V. Het Nederlandsche Boekhuis, Tilburg, en uitgever van hoofdzakelijk goedkope fictie. Op de lage prijzen in dit meest populaire segment van de markt, zo was zijn redenaatje, konden de vertaalkosten nog steeds relatief hoog drukken. Dat dit problematisch was voor de Nederlandse cultuur beargumenteerde Verbiest als volgt:

Op de eerste plaats hebben wij veel te weinig goede Nederlandsche auteurs om aan den leestlust van het beschaafde publiek in voldoende mate en verscheidenheid te kunnen blijven voldoen, en op de tweede plaats moet nog een groot gedeelte van ons volk leeren lezen en opgevoed worden voor de betere lectuur. En dat gaat veelal via de goede amusementslectuur. En ook voor dat genre hebben we hier te lande maar weinig geschikte auteurs, zoodat, wil men ten slotte niet in het technisch min of meer minderwaardige vervallen, men zeker moet uitzien naar wat de wereldmarkt brengt. (p. 87)¹¹

Zelfs nadat de Tweede Kamer in 1931 haar goedkeuring al had gegeven aan het wetsvoorstel dat de Auteurswet van 1912 voor het eerst geheel in lijn zou brengen met de Berner Conventie richtte een 29-tal uitgeverij (vrijwel allen leden van de NUB, en waarschijnlijk overwegend behorend tot de groep ‘bellettrici’), waarschijnlijk op instigatie van Verbiest, nog een verzoekschrift aan de Eerste Kamer om onze uitzonderingspositie te behouden of anderszins te versterken (opnieuw) een overgangperiode van drie tot

vier jaar te hanteren. Het bleek een laatste schermutseling in de achterhoede. De Eerste Kamer legde het verzoek naast zich neer en bekrachtigde na vijftigjaar maatschappelijk debat het wetsvoorstel.

Uit deze kleine aanvulling op het gangbare beeld wordt in ieder geval duidelijk dat de in de loop van de negentiende eeuw met veel moeite bevochten rechten van de auteur zelfs in 1931 nog steeds niet vanzelf spraken – althans niet waar het buitenlandse auteurs betrof. Maar vanuit ons vroeg eeuwentwintigste-eeuwse perspectief bezien dringt zich ook een vergelijking op met het verschijnsel van *file-sharing*. *File-sharing*, met name door middel van *peer-to-peer* netwerken, heeft de afgelopen twee decennia een stormachtige groei doorgemaakt en is een economisch en sociaal bijzonder in vloedrijke ontwikkeling gebleken. Het heeft, in de vorm van systemen als Napster, Gnutella en Kazaa, platenmaatschappijen aan de rand van de afgrond gebracht, heeft geleid tot het wereldwijd immens populaire Creative Commons licentiesysteem; is gemeengoed vooral onder jongeren.

Nast de nodige verschillen vallen met name twee overeenkomsten op tussen het fenomeen van *file-sharing* en het Nederlandse negentiende-eeuwse *dijn-is-mijn* denken. Ten eerste lijkt aan beide praktijken een vergelijkbare mengeling van idealisme en eigenbelang ten grondslag te liggen die de randen van de legaliteit in het 'delen' van cultuurgoederen opzoekt. Ten tweede is het sailant dat beide fenomenen sterk verbonden zijn met technologische ontwikkelingen in de tekstoverdracht. In de negentiende eeuw hing de opkomst van het intellectueel eigendom (hoe moeizaam ook) samen met grote veranderingen in druktechnologie en de daarmee samenhangende leesrevolutie. In de eenentwintigste eeuw valt de nieuwverworven vanzelfsprekendheid van het intellectueel eigendom ten prooi aan de eindeloze kopieerbaarheid van digitale bestanden.¹²

Er bestaat, met andere woorden, een gerede mogelijkheid dat auteursrecht zoals we dat een eeuw lang hebben gekend maar een tijdelijk fenomeen zal blijken te zijn geweest. De digitale technologie slaat immers feitelijk de pijler van het verbod op vervoelvoeding onder het auteursrecht vandaan.¹³ De relatie met de digitale ontwikkelingen heeft van het auteursrecht wereldwijd een brandende kwestie gemaakt. Kortom, er is alle reden uit te kijken naar een vervolg op Chris Schriks' geschiedenis van het auteursrecht in Nederland.

NOTEN

- 1 Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis 11 (2004), 163-80.
- 2 Dit is iets waar bijvoorbeeld mr. L.J. Plemp van Duiteland, lid van de Nederlandse delegatie naar Berlijn in 1908, in *Onze eeuw* (jg 9, 1909, 102-25) uitvoerig bij stil staat.
- 3 Dirk Visser, A.A. Quaedylic en P.B. Hugenholz, *A century of Dutch copyright law: Auteurswet 1912-2012* (Amsterdam: delex, 2012).
- 4 Deze omstandigheden worden bijvoorbeeld niet, of in ieder geval niet expliciet vermeld in bijvoorbeeld Bibliopolis, of in het eerder geciteerde artikel van Dongelmanns.
- 5 Zie over de manier waarop het vertaalrecht functioneerde in het Nederlandse boekenvak in de negentiende eeuw L.G. Saalhinik, 'Het vertonen en aankondigen van te vertalen boeken', *De negentiende eeuw* 17 (1993), 67-86 en idem, 'Ter vertaling aangekondigd', *De boekenwereld* 9:4 (1993), 177-93.
- 6 *De Nederlandse Uitgeversbond. Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het vijftigjarige bestaan op 1 december 1930* (Amsterdam, 1930), 94.
- 7 Zie over deze praktijk Adriaan van der Weel, 'Dutch nineteenth-century attitudes to international copyright', *Publishing history* 47 (2000) 31-44, en P.J.M. van Winden, 'Willkie Collins and his "Dear Dutchmen"', appendix, *Newsletter of the Willkie Collins Society*, Summer 1998.
- 8 Mr. H.J.P. Hemsing, in *De uitgever* (1931), 82.
- 9 Zie daarover L.G. van Praag, *De auteurswet 1912 en haar verband tot de herziene Berner Conventie*, (Rotterdam: Nijgh & Van Ditmar, 1913), 9-15.
- 10 Gerard C.J.M. Verbiest, 'Wijziging van het voorbehoud in zake het vertalingsrecht', *De uitgever* (1931), 85-88.
- 11 Zie ook Adriaan van der Weel, 'Nineteenth-century literary translations from English in a book historical context', in *Textual mobility and cultural transmission: Tekstmobiliteit en culturele overdracht*, red. Martine de Clercq, Tom Torremans en Walter Verschuere (Leuven, 2006), 27-40.
- 12 Zie over de sociale gevolgen van technologische eigenschappen van het digitale medium Adriaan van der Weel, *Changing our textual minds: Towards a digital order of knowledge* (Manchester, 2011).
- 13 Dirk Visser suggereerde dit al aan het eind van het vorige millennium in zijn proefschrift, *Auteursrecht op toegang: De exploitatierechten van de auteur in het tijdperk van digitale informatie en netwerkcommunicatie* (Den Haag, 1997).